

להציל ספרים מן הדליקה תרבות הספר החז"לית לאור עיון במסכת שבת ד"ר יעקב מאיר

שיעור 1: ספרים בבית המדרש

שמות לה, 27-35

ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתתי אתך ברית ואת ישראל. ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים. ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראו מגשת אליו. ויקרא אליהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אליהם. ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצומו את כל אשר דבר ה' אתו בחר סיני. ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה. ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה. וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו.

בבלי, תמורה יד ע"ב

...ואי הוה לה אנרתא, מי אפשר למשלחא? והא אמר רבי אבא ברה דרבי חיאי בר אבא, א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורפי תורה והלמד מהן אינו נוטל שכרו! דרש ר' יהודה בר נחמני מתרגמנה דר"ל: כתוב אחד אומר (שמות לה, כז) "כתב לך את הדברים האלה" וכתוב אחד אומר (שמות לה, כז) "כי על פי הדברים האלה" לומר לך, דברים שעל פיהם אי אתה רשאי לאמרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פיהם. ותנא דבי רבי ישמעאל: "כתב לך את הדברים האלה", "אלה" אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות. אמרי: דלמא מלתא חדתא שאני, דהא רבי יוחנן ור"ל מעיגי בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי: (תהלים קיט, קכו) "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אמרי: מוטב תעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל.

משנה, שבת טז, א

כָּל כְּתָבֵי הַקֹּדֶשׁ מֵצִילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלִיקָה, בֵּין שְׁקוּרִים בְּהֶן וּבֵין שְׂאִינָן קוּרִים בְּהֶם. אִף עַל פִּי כְּתוּבִין בְּכָל לְשׁוֹן טְעוּנִים גְּנִיזָה. מִפְּנֵי מָה אֵין קוּרִים בְּהֶן? מִפְּנֵי בְּטוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ.

תוספתא, שבת יג, א

אע"פ שאמרו. אין קורין בכתבי הקדש. אבל שונין בהן ודורשין בהן. ואם צריך לו דבר לבדוק נוטל ובודק. אמ' ר' נחמיה. מפני מה אמרו. אין קורין בכתבי הקדש. מפני שטרי הדיוטות. שיאמרו. בכתבי הקדש אין קורין. קול וחומר בשטרי הדיוטות.

שיעור 2: להציל ספרים מן הדליקה

משנה, שבת טז, א

כָּל כְּתָבִי הַקֹּדֶשׁ מִצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלִיקָה, בֵּין שְׁקוּרִים בְּהֵן וּבֵין שְׂאִינָן קוּרִים בְּהֵם. אִף עַל פִּי כְּתוּבִין בְּכָל לְשׁוֹן טְעוּנִים גְּנִיזָה. מִפְּנֵי מָה אֵין קוּרִים בְּהֵן? מִפְּנֵי בְּטוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ.

תוספתא, שבת יג, א

אע"פ שאמרו. אין קורין בכתבי הקדש. אבל שונין בהן ודורשין בהן. ואם צריך לו דבר לבדוק נוטל ובודק. אמ' ר' נחמיה. מפני מה אמרו. אין קורין בכתבי הקדש. מפני שטרי הדיוטות. שיאמרו. בכתבי הקדש אין קורין. קול וחומר בשטרי הדיוטות.

היו כתובין תרגום. ובכל לשון. מצילין אותן וגונזין אותן. אמ' ר' יוסה. מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נזיף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמ' לו ר' חלפתא. זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום. ואמ' לבניי וגנזו תחת הנדבך. באותה שעה שלח רבן גמליאל וגנזו. ר' יוסה בי ר' יהודה או'. עריבה של טיט כפה עליו. ר' אומ'. שתי תשובות בדבר. טיט לא היה בהר הבית. דבר אחר. וכי מאבדין אותן ביד. אלא מניחין אותן במקום התורפה והן נרקבין מאיליהן.

בבלי, שבת קטו ע"א

איתמר: היו כתובים תרגום או בכל לשון, רב הונא אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר: מצילין אותן מפני הדליקה. אליבא דמאן דאמר ניתנו לקרות בהן – דכולי עלמא לא פליגי דמצילין. כי פליגי אליבא דמאן דאמר לא ניתנו לקרות בהן. רב הונא אמר: אין מצילין, דהא לא ניתנו לקרות בהן. רב חסדא אמר: מצילין, משום בזיון כתבי הקדש.

תנן: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן בין שאין קורין בהן, אף על פי שכתובין בכל לשון. מאי לאו, "שקורין בהן" – נביאים, "ושאין קורין בהן" – כתובים. "אף על פי שכתובין בכל לשון" – דלא ניתנו לקרות בהן, וקתני: מצילין, ותיובתא דרב הונא! אמר לה רב הונא: ותסברא אימא סיפא: טעונין גניזה – השתא אצולי מצילינן, גניזה מיבעי?

אלא, רב הונא מתרץ לטעמיה, ורב חסדא מתרץ לטעמיה. רב הונא מתרץ לטעמיה: "בין שקורין בהם" – נביאים, "ובין שאין קורין בהם" – כתובים. במה דברים אמורים – שכתובין בלשון הקדש, אבל בכל לשון – אין מצילין, ואפילו הכי גניזה בעו. רב חסדא מתרץ לטעמיה: "בין שקורין בהן" – נביאים, "ובין שאין קורין בהן" – כתובים, אף על פי שכתובין בכל לשון, נמי מצילין. והכי קאמר: ומקק שלהן טעונין גניזה. מיתבי: היו כתובים תרגום וכל לשון – מצילין אותן מפני הדליקה. תיובתא דרב הונא! אמר לה רב הונא: האי תנא סבר ניתנו לקרות בהן.

שיעור 3: ספרים שאין קורין בהן

משנה, שבת טז, א

כָּל כְּתָבִי הַקֹּדֶשׁ מִצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלִיקָה, בֵּין שְׁקוּרִים בְּהֵן וּבֵין שְׂאִינָן קוּרִים בְּהֵם. אִף עַל פִּי כְּתוּבִין בְּכָל לְשׁוֹן טְעוּנִים גְּנִיזָה. מִפְּנֵי מָה אֵין קוּרִים בְּהֵן? מִפְּנֵי בְּטוּל בֵּית הַמְּדֻרָשׁ.

תוספתא, שבת יג, א

אע"פ שאמרו. אין קורין בכתבי הקדש. אבל שונין בהן ודורשין בהן. ואם צריך לו דבר לבדוק נוטל ובודק. אמ' ר' נחמיה. מפני מה אמרו. אין קורין בכתבי הקדש. מפני שטרי הדיוטות. שיאמרו. בכתבי הקדש אין קורין. קול וחומר בשטרי הדיוטות.

היו כתובין תרגום. ובכל לשון. מצילין אותן וגונזין אותן. אמ' ר' יוסה. מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נזיף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמ' לו ר' חלפתא. זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום. ואמ' לבניי וגנזו תחת הנדבך. באותה שעה שלח רבן גמליאל וגנזו. ר' יוסה בי ר' יהודה או'. עריבה של טיט כפה עליו. ר' אומ'. שתי תשובות בדבר. טיט לא היה בהר הבית. דבר אחר. וכי מאבדין אותן ביד. אלא מניחין אותן במקום התורפה והן נרקבין מאליהן.

בבלי, שבת קטו ע"א

תא שמע: היו כתובין גיפטיית, מדית, עיברית, עילמית, יונית, אף על פי שלא ניתנו לקרות בהן — מצילין אותן מפני הדליקה. תיובתא דרב הונא! אמר לה רב הונא: תנאי היא, דתנאי: היו כתובין תרגום ובכל לשון — מצילין אותן מפני הדליקה. רבי יוסי אומר: אין מצילין אותן מפני הדליקה. אמר רבי יוסי: מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל לטבריא, ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן הנזוף ובידו ספר איוב תרגום, והוא קורא בו. אמר לו: זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית, והביאו לפניו ספר איוב תרגום, ואמר לבנאי: שקעו תחת הנדבך. אף הוא צוה עליו וגנזו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: עריבה של טיט כפו עליו. אמר רבי שתי תשובות בדבר: חדא, וכי טיט בהר הבית מנין? ועוד, וכי מותר לאבדן ביד? אלא מניחין במקום התורפה והן מרקבין מאליהן. מאן תנאי אילימא תנא קמא דרבי יוסי — ודילמא בהא קמיפלגי, מר סבר: ניתנו לקרות בהן, ומר סבר: לא ניתנו לקרות בהן. אלא רבי יוסי ותנא דגיפטיית.

ירושלמי, שבת טז, א

"כל כתבי הקודש" כול'. מהו "בין שקורין בהן בין שאין קורין בהן". בין שיש בהן טעיות. בין שאין בהן טעיות. והא תני: ספר שיש בו שתיים שלש טעיות בכל דף ודף מתקנו וקורא בו. ארבע אינו קורא בו. מן מה דתנינן: "מפני מה אין קורין בהן. מפני ביטול בית המדרש", הדא אמרה: בין תורה לגביאים לכתבי הקודש אין מצילין אותן מפני הדליקה. מאן דאמ'. מטמאין את הידים. מצילין אותן מפני הדליקה. ומאן דאמ'. אין מטמאין את הידים. אין מצילין אותן מפני הדליקה. התיבון: הרי עברי שכתבו תרגום, הרי אינו מטמא את הידים ומצילין אותו מפני הדליקה. מן מה דתנינן: אע"פ שכתובין בכל לשון טעונים גניזה, הדא אמרה שמצילין אותן מפני הדליקה.

מתנית' דר' שמעון. דר' שמעון אמ': אין דבר משום שבות שעומד בפני כתבי הקודש. מה פליגינן? תמן: מפני בזיונן. ברם הכא: כל עמא מודיי שמצילין אותן מפני הדליקה. למי נצרכה? לרבן שמעון בן גמליאל. אע"ג דרבן שמעון בן גמליאל אמ'. "אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית" משנה. מגילה א, ח, מודי הוא הכא שמצילין אותן מפני הדליקה.

שיעור 4: מה נושים עם ספרים

בבלי, שבת יב ע"ב

מיתבי: לא יקרא לאור הנר, שמא יטה. אמר רבי ישמעאל בן אלישע: אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא ובקש להטות. אמר: כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר. רבי נתן אומר, קרא והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע, קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה. אמר רבי אבא: שאני רבי ישמעאל בן אלישע, הואיל ומשים עצמו על דברי תורה כהדיוט.

ירושלמי, שבת טז, ה"א

אע"פ שאמרו. אין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה. אבל שונין ודורשין בהן. צרך דבר נוטל ובודק. דלמא. ר' ור' חייא רבא ור' ישמעאל ביר' יוסה היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה. ושיירו בה אליף בית אחד. אמרו. למחר אנו באין וגומרין אותה. עם כשר' נפטר לביתו נכשל באצבעו וקרא על גרמיה "רבים מכאובים לרשע". אמ' ליה ר' חייה. בחובינו מטתך כן. דכת' "רוח אפינו משיח י"י נלכד בשחיתותם". אמ' לו ר' ישמעאל ביר' יוסי. אילו לא היינו עוסקין בעניין כך היה לנו לומ'. על אחת כמה וכמה שהיינו עוסקין בעניין. ועלה לביתו ונתן עליה ספוג יבש וקשר עליה גמי מבחוץ. אמ' ר' ישמעאל ביר' יוסי: ממנו למדנו שלשה דברים. ספוג אינו מרפא אלא משמר. גמי שהוא מן המוכן. ואין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה.

מעתי במקום שיש בית המדרש אל יקראו. במקום שאין בית המדרש יקראו. לית לך אלא כהדא דתני ר' נחמיה. דתני ר' נחמיה: מפני מה אין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה, מפני שטרי הדיוטות. שאם או' את לו שהוא מותר. אף הוא או'. מה בכך שנתעסק בשטרותיי. מתוך שאת או' לו שהוא אסור. אף הוא או'. כתבי הקודש אסור. שטרי הדיוטות לא כל שכן. הדא אמרה שהמשנה קודמת למקרא. ודא מסייעא לההיא דתני ר' שמעון בן יוחי. דתני ר' שמעון בן יוחי העוסק במקרא מידה שאינה מידה. העוסק במשנה מדה שנוטלין ממנה שכר. העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו. לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד. אמ' ר' יוסי ביר' בון: הדא דאת אמר, עד שלא שיקע בו ר' רוב משניות. אבל מששיקע בו ר' רוב משניות לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה.

ברכות שכתוב בהן עניינות הרבה מן התורה אין מצילין אותן מפני הדליקה. מיכן אמרו: כותבי ברכות שורפי תורה. מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר' ישמעאל לבודקו. כיון שהרגיש בקול פעמותיו שלר' ישמעאל נטל תכריך שלברכות וזרקן לתוך ספל של מים. כלשון הזה אמ' לו. גדול עונש האחרון מן הראשון. אמ' ר' יהושע בן לוי: הדא אגדתא, הכותבה אין לו חלק. הדורשה מתחרך. השומעה אינו מקבל שכר. אמ' ר' יהושע בן לוי. אנא מן יומי לא איסתכלית בספרא דאגדתא. אלא חד זמן אסתכלית, אשכחית כתוב בה: מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה ציווי כנגד שנותיו שלאבינו אברהם. דכת' "לקחת מתנות באדם". וכת' "האדם הגדול בענקים". מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכת' בתילים כנגד שנותיו שלאבינו יעקב. מלמד שכל הקילוסין שישר' מקלסין להקדוש-ב'ה כנגד שנותיו של יעקב. שנאמ': "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל". מאה

ועשרים ושלושה פעמים שישראל עונין הללויה. כנגד שנותיו שלאהרן. "הללו יה הללו אל בקדשו". לאהרן קדושו "לאהרן קדוש יי". אפילו כן אנא מתבעית בליליא. ר' חייה בר בא חמא חד ספר דאגדה. אמ'. אי מה כת' טבאות. תקטע ידה דכתבתה. אמ' ליה חד. אבוי דההוא גברא כתבה. אמ' ליה. כן אמרתי. תקטע ידה דכתבתה. והוות ליה כן כשגגה שיוצא מלפני השליט.

שיעור 5: מה עושים בלי ספרים

בבלי, שבת ו ע"ב

...קמ"ל כדרב. דאמ' רב: מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה: איסי בן יהודה אומ': אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ואם עשאן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת.

בבלי, שבת קנו ע"א

כתי' אפינקסיה דועירי: אמרית קדם רבי – ומנו: ר' חנינא – מהו לגבל? ואמ' לי: אסור. מהו לפרק? ואמ' לי: מותר. אמ' רב מנשי: חד קמי חדא ותרי קמי תרתי שפיר דמי, תלתא קמי תרתי אסיר. ורב יוסף אמ': אפי' קב ואפי' קביים. עולא אמ': אפי' כור ואפי' כוריים.

כתי' אפינקסיה דלוי: אמרית קדם ר' – ומנו: רבנו הקדוש – על דהוו גובלין שתיא בבבל. והוה צווח רבי ולית דשמע ליה. ולית חילא בידיה למיסר משום דפליג ר' יוסי בר' יהודה.

כתי' אפינקסיה דר' יהושע בן לוי: האי מאן דבחד בשבתא יהא גיברא ולא חדא ביה. מאי ולא חדא ביה? אילימא ולא חדא ביה לטובו. והא אמ' רב אסי: אנא בחד בשבא הואי. אלא לא, חדא לבישו. והאמ' רב אשי: אנא ודימי בר קקוזיתא הוינ' בחד בשבא, אנא מלכי ואיהו ריש גנבי? אלא או כוליה לטיבו או כוליה לבישו.

ירושלמי, מעשרות ב, ד

ר' הילא, ר' לעזר בשם חילפיי, אמ' ר' יונה אשכחון כת' בפניקסיה דחילפיי: אוכל מהן עראי ומתקנן דמאי.

ירושלמי, כלאים א, א

ר' יוסי בשם ר' חייא בר ווא: אשכחון כת' על פינקסיה דר' הלל ביר' אלס. ר' יונה בשם ר' חייא בר ווא: אשכחון כת' על כותלא דר' הלל ביר' אלס: פילה פישונה, גילבונה מילותה, סרפוונה פסילתה.

בבלי, תמורה יד ע"ב

...ואי הוה ליה אגרתא, מי אפשר למשלחא? והא אמר רבי אבא ברה דרבי חי'א בר אבא, א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורפי תורה והלמד מהן אינו נוטל שכר! דרש ר' יהודה בר נחמני מתרגמנה דר"ל: כתוב אחד אומר (שמות לז, כז) "כתב לך את הדברים האלה" וכתוב אחד אומר (שמות לז, כז) "פי על פי הדברים האלה" לומר לך, דברים שעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב ושפכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה. ותנא דבי רבי ישמעאל: "כתב לך את הדברים האלה", "אלה" אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות. אמרי: דלמא מלתא חדתא שאני, דהא רבי יוחנן ור"ל מעיני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי: (תהלים קיט, קכו) "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אמרי: מוטב תעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל.

תוספתא, שבת יג, ד

הברכות אע"פ שיש בהן מאותות השם ומענינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן אבל נשרפין במקומן מכן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה ומעשה באחד שהיה כותב ברכות ואמרו עליו לפני ר' ישמעאל והלך ר' ישמעאל לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו נטל טומוס של ברכות ונתנו לתוך ספל של מים כלשון הזה אמ' לו ר' ישמעאל קשה עונש האחרון יותר מן הראשון.

ירושלמי, מגילה פ"ה, ה"א

ר' חגי אמ'. ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא. חמא חד ספר מושט תרגומא מן גו סיפרא. אמ' ליה: אסיר לך! דברים שנאמרו בפה ודברים שנאמרו בכתב בכתב.

ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין (אילו): [איזה מהן] חביבים. [אלא] מן מה דכת': "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל". הדא אמרה, אותן שבפה חביבין.

ר' יוחנן ור' יודן ביר' שמעון. חד אמ': אם שימרת מה שבפה ושימרת מה שבכתב אני כורת אתך ברית. ואם לאו איני כורת אתך ברית. וחורנה אמ': אם שימרת מה שבפה ושימרת מה שבכתב את נוטל שכר. ואם לאו אין את נוטל שכר.

אמ' ר' יהושע בן לוי: "עליהם" "ועליהם". "דברים" "הדברים" "כל" "בכל". מקרא ומשנה ותלמוד ואגדה. ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני. הדא הוא דכת': "יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא". וחבירו משיבו: "כבר היה לעולמים אשר היו מלפנינו".